

ТЕМА 1. Сутність соціального діалогу, його роль у соціальній політиці держави

- 1.1. Поняття соціального діалогу.
- 1.2. Соціальний діалог і соціальне партнерство.
- 1.3. Сторони та рівні соціального діалогу.
- 1.4. Умови для ефективного соціального діалогу, його принципи.
- 1.5. Форми, види та характер соціального діалогу.
- 1.6. Функції соціального діалогу, його роль у соціальній політиці держави.

1.1. Поняття соціального діалогу

Сьогодні трансформаційні процеси в Україні супроводжуються не завжди позитивними наслідками в усіх сферах життєдіяльності суспільства – політичній, економічній, соціальній, духовній та інших. Це призводить до виникнення соціально-політичних протиріч, збільшення рівня конфліктності, зростання соціальної напруженості в суспільстві, недовіри населення до влади. Для вирішення таких проблем необхідні ефективні легітимні механізми.

Узагалі можна виділити *два протилежних підходи* вирішення гострих соціально-політичних протиріч та конфліктів.

Перший із них – це конфронтаційний шлях, суть якого полягає в твердженні про те, що протилежні інтереси соціальних груп настільки суперечливі, що повне вирішення протиріччя відбувається шляхом соціальної ліквідації опонента.

Другий – це співробітництво між різними соціальними групами та державою, або цивілізований шлях. У межах цієї моделі визнається, що протиріччя не бувають абсолютними, завжди існують можливості узгодження інтересів та досягнення потенційної згоди. Саме в рамках другого підходу і можливо розглядати *соціальний діалог* як легітимну форму вирішення соціально-політичних протиріч.

Етимологія терміна *«діалог»* (від грецького «dialogos») – розмова, бесіда) у літературі розкривається як словесний обмін думками між двома і більше співбесідниками. Із філософського погляду це поняття трактується як особливий вид літератури, що розкриває філософську тему в бесіді декількох осіб.

Термін *«соціальний»* у філософській науці визначається як такий, що походить від латинського «socialis» – спільний, громадський; це

назва усього міжлюдського, тобто усього того, що пов'язане зі спільним життям людей, із різними формами їх спілкування.

Отже, виходячи з порівняння цих понять, соціальний діалог можна визначити як бесіду між двома і більше особами з питань, які стосуються суспільства.

Розглянемо кілька визначень поняття «соціальний діалог».

1. *Міжнародна організація праці*, діяльність якої побудована на засадах тристоронньої співпраці, визначає **соціальний діалог** як процес, що включає всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників із питань, що становлять взаємний інтерес і пов'язані зі соціально-економічною політикою.

2. У *Резолюції про трипартизм та соціальний діалог*, ухваленій Міжнародною організацією праці 18.06.2002 р. (Додаток 1), **соціальний діалог** визначається як цінний демократичний засіб вирішення соціальних проблем, формування консенсусу; це сучасний і динамічний процес, що має унікальний потенціал та широкі можливості сприяння прогресу в контексті глобалізації, регіональної інтеграції і перехідного періоду.

3. *Згідно з договорами та законодавством Європейського Союзу*, під терміном «**соціальний діалог**» розуміється процедура спільних консультацій соціальних партнерів на європейському рівні.

4. У *Законі України від 23.12.2010 р. «Про соціальний діалог в Україні»* (Додаток 2) **соціальний діалог** розглядається як «процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, із питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин».

6. Автори праці «Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальна держава» (*Н. Балабанова, В. Жуков, В. Пилипенко*) під **соціальним діалогом** розуміють такий вид взаємодії соціальних суб'єктів, який виступає засобом узгодження спільних зусиль (в організаційно-управлінській та предметно-практичній діяльності) представників різних спільнот, верств і груп та припускає можливість знаходження консенсусу у вирішенні конфліктних (спірних) ситуацій.

7. У третьому розділі колективної праці «Соціально-трудові відносини: питання теорії та практики в Україні» *В. Жуков* визначає

соціальний діалог як процес активізації соціальної взаємодії з узгодження та регулювання інтересів сторін соціально-трудоких відносин з економічних і соціальних питань за сучасних умов.

Соціальний діалог – це складне суспільне явище, процес взаємодії різних соціальних груп і владних структур щодо узгодження їх інтересів у політичній, соціально-економічній і трудовій сферах.

У *широкому розумінні* соціальний діалог – це суспільний діалог між класами і соціальними групами щодо узгодження їх інтересів у політичній та економічній сфері, а також у сфері праці. У цьому значенні передбачається широкий формат учасників: дві, три або більше сторін на партнерській основі рівноправно беруть участь у діалозі, причому жодна зі сторін не домінує з огляду на свій статус та не має переваг.

У *вузькому розумінні* соціальний діалог – це процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень у сфері праці сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та держави.

Кожна з перехованих вище систем виконує притаманні їй функції:

1. *Політична сфера* передбачає розробку законів, міжнародних договорів, політики. Прикладом цього є Організація Об'єднаних Націй, зокрема її спеціалізований орган – Міжнародна організація праці, діяльність якої побудована на засадах тристоронньої співпраці.

2. *Економічна сфера* стосується виробництва товарів і послуг та способів регулювання ринків. Характерними прикладами тут є Європейський Союз, Світова організація торгівлі, Об'єднання країн-виробників та експортерів нафти.

3. Під *сферою праці* мається на увазі система соціально-трудоких відносин між найманими працівниками, роботодавцями та державою, що забезпечує регулювання цих відносин й узгодження інтересів на основі колективних договорів та угод.

У *вузькому розумінні* соціальний діалог замикається в рамках традиційної форми ведення переговорів, консультацій та різноманітних форм соціальних контактів, що відбуваються в трикутнику: уряд – профспілки – роботодавці. Такий підхід є спадщиною системи соціальних відносин та структури суспільства, що домінували в часи розквіту індустріальних суспільств. Із розвитком постіндустріального суспільства і змінами в соціальній структурі ця вузька форма соціального діалогу виявилась недостатньою для врегулювання багатьох фундаментальних соціальних проблем. У зв'язку з цим практика діалогу стала розповсюджуватися на всі структури так

званого третього сектору – об'єднань громадян та інститутів територіального, професійного, економічного самоуправління, тобто соціальний діалог став набувати більш *широкого характеру*.

Відповідно до класичної моделі Міжнародної організації праці, соціальний діалог упроваджується на засадах *трипартизму* або *двопартизму*.

Трипартизм – це процес взаємодії держави, роботодавців та працівників (через їхніх представників) як рівних і незалежних партнерів у прагненні знайти способи вирішення тих питань, що становлять взаємний інтерес.

Двопартизм (або біпартизм) – це процес взаємодії, за допомогою якого досягаються, заохочуються або схвалюються прямі домовленості про співпрацю між роботодавцями та працівниками (або їхніми організаціями).

1.2. Соціальний діалог і соціальне партнерство

Важливим питанням є визначення співвідношення понять «соціальний діалог» та «соціальне партнерство».

У науковій літературі та на практиці до поняття «*соціальне партнерство*» спостерігається неоднозначне ставлення, його природа складна і суперечлива. Цей термін мало використовується в міжнародних нормах. Найбільш уживані такі поняття, як «соціальний діалог», «трипартизм» та «соціальні партнери».

Міжнародна конфедерація вільних профспілок (провідна серед профспілкових об'єднань міжнародна організація) доволі стримано ставиться до поняття «соціальне партнерство». У її «Абетці профспілкового працівника» терміни «соціальні партнери» та «соціальне партнерство» уживаються лише для позначення сторін переговорного процесу (профспілок і роботодавців). У самому ж процесі регулювання соціально-трудова відносин використовується поняття «соціальний діалог».

У документах Міжнародної організації праці, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій термін «соціальне партнерство» узагалі не вживається, а використовуються поняття «соціальний діалог», «соціальні партнери» та «трипартизм».

В Україні в різні періоди явище взаємодії сторін соціально-трудова відносин щодо узгодження їх інтересів у соціальній, економічній і трудовій сферах передбачало різні назви:

- *соціальне партнерство* (із початку 90-х рр. і до кінця XX ст.);
- *соціальний діалог* (із початку XXI ст.).

І сьогодні в Україні терміни «соціальне партнерство» і «соціальний діалог» використовуються іноді як синонімічні поняття.

Існують різні погляди на поняття «соціальне партнерство». Його розуміють як:

- процес урегулювання соціально-трудових відносин засобами колективно-договірного регулювання;
- систему відносин між найманими працівниками, роботодавцями та державою щодо узгодження їх соціально-трудових інтересів;
- принцип соціальної політики держави, що забезпечує справедливість розподілу матеріальних ресурсів між сторонами соціальних відносин;
- специфічний тип суспільних відносин між соціальними групами, верствами, класами, спільнотами та іншими соціальними структурами тощо.

Соціальне партнерство – це система зв'язків між представниками роботодавців – з одного боку, найманими працівниками (профспілками) та іншими громадськими об'єднаннями – із другого, і державою та органами місцевого самоврядування – із третього, які за допомогою відповідних механізмів узгоджують свої інтереси в соціально-економічній і трудовій сферах.

У науковій літературі склалося декілька точок зору на співвідношення понять «соціальний діалог» та «соціальне партнерство»:

- це тотожні за змістом поняття;
- соціальний діалог розглядається як принцип соціального партнерства, як суть політики соціального партнерства;
- соціальний діалог включає в себе соціальне партнерство.

Найбільше прихильників перших двох позицій. Визнавати ці поняття тотожними можливо при їх використанні у *сфері праці*.

Поняття «соціальне партнерство» ширше за поняття «соціальний діалог», про що свідчить й етимологія цих понять. Соціальне партнерство – це система зв'язків між сторонами (суб'єктами) соціально-трудових відносин щодо узгодження їх інтересів у соціально-економічній і трудовій сферах за допомогою відповідних механізмів. Соціальний діалог і виступає одним із таких механізмів узгодження різних інтересів. Це процес, що включає всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між його учасниками щодо узгодження їх інтересів у соціально-економічній і трудовій сферах.

Сьогодні існує нагальна потреба щодо уточнення змісту і співвідношення понять «соціальний діалог» та «соціальне партнерство» із наукової точки зору та з точки зору практичної діяльності.

1.3. Сторони та рівні соціального діалогу

Сторонами (суб'єктами) соціального діалогу є його учасники: наймані працівники (профспілки, їх об'єднання), роботодавці (їх організації та об'єднання) і держава (органи влади). Профспілки і роботодавці (їх організації й об'єднання) виступають *соціальними партнерами*.

Серед рівнів ведення соціального діалогу слід виділити: міжнародний, національний, галузевий, територіальний, локальний.

Сторони та рівні соціального діалогу (на прикладі України)

Соціальний діалог здійснюється на *національному, галузевому, територіальному та локальному* (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі.

До сторін соціального діалогу належать:

на національному рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських; *сторона роботодавців*, суб'єктами якої є об'єднання організацій роботодавців, які мають статус всеукраїнських; *сторона органів виконавчої влади*, суб'єктом якої є Кабінет Міністрів України;

на галузевому рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є всеукраїнські профспілки та їх об'єднання, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; *сторона роботодавців*, суб'єктами якої є всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, що діють у межах певного виду або кількох видів економічної діяльності; *сторона органів виконавчої влади*, суб'єктами якої є відповідні центральні органи виконавчої влади;

на територіальному рівні – профспілкова сторона, суб'єктами якої є профспілки відповідного рівня та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; *сторона роботодавців*, суб'єктами якої є організації роботодавців та їх об'єднання, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; *сторона органів виконавчої влади*, суб'єктами якої є місцеві органи виконавчої влади, що діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. На території

відповідної адміністративно-територіальної одиниці стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законодавством;

на локальному рівні – сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників; сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та (або) уповноважені представники роботодавця.

Для профспілкової сторони та сторони роботодавців установлені критерії репрезентативності задля їх участі в колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод, тристоронніх або двосторонніх органах та в міжнародних заходах.

Репрезентативність профспілки або організації роботодавців – це особлива здатність виступати з визначених питань у колективних трудових відносинах, особливо як сторона в колективних договорах і угодах, а також у колективних трудових спорах.

До загальних критеріїв репрезентативності для профспілкової сторони та сторони роботодавців належать:

- легалізація (реєстрація) зазначених організацій (об'єднань) та їх статус;

- для профспілок (їх організацій та об'єднань) – загальна чисельність їх членів, для роботодавців (їх організацій та об'єднань) – загальна чисельність працівників, які працюють на підприємствах – членах відповідних організацій роботодавців;

- галузева та територіальна розгалуженість.

На всіх рівнях ведення соціального діалогу (крім локального) здійснюється оцінка відповідності критеріям репрезентативності профспілкової сторони та сторони роботодавців і її підтвердження. Це завдання покладено на Національну службу посередництва і примирення та її відповідні органи.

1.4. Умови для ефективного соціального діалогу, його принципи

Соціальний діалог – це механізм, який не існує сам по собі. Він може розвиватись та виконувати свої функції тільки за наявності певних умов, а саме:

- сильні, незалежні і достатньо репрезентативні представники роботодавців та працівників, які мають технічні можливості та доступ до відповідної інформації, необхідної для участі в соціальному діалозі;

- політична воля й відданість справі участі в соціальному діалозі з боку всіх сторін;

- сприятливе політичне середовище, зокрема політична демократія;
- соціально зорієнтована ринкова економіка;
- відсутність адміністративно-командних методів управління економікою;
- поміркованість регуляторної політики держави щодо втручання в діяльність соціальних партнерів;
- повага до таких основних прав, як свобода асоціації та право на ведення колективних переговорів;
- відповідна інституційна підтримка (створення органів соціального діалогу);
- законодавча база, що регулює питання соціального діалогу.

Ці умови також знайшли своє відображення у *Висновках стосовно тристоронніх консультацій на національному рівні з питань економічної та соціальної політики*, ухвалених Міжнародною організацією праці (Резолюція від 19.06.1996 р.):

– соціальний діалог не закінчується сам по собі, це засіб вирішення різних економічних і соціальних проблем. Європейський Союз вважає його рушійною силою успішних економічних та соціальних реформ. Соціальний діалог не достатньо визнати частиною успішного управління, його слід оцінювати на основі ефективного внеску в зайнятість, соціальний захист тощо. Він має особливі заслуги в таких інноваційних сферах, як підвищення кваліфікації, удосконалення організації праці, сприяння рівним можливостям та розвиток активної політики щодо осіб передпенсійного віку;

– соціальний діалог є не додатком, а доповнює класичну парламентську демократію. Надання можливостей великим групам суспільства брати участь у процесі формулювання та прийняття рішень стосовно соціально-економічної політики може посилити та консолідувати традиційні політичні механізми. Демократія не повинна обмежуватися переважною кількістю голосів на періодичних виборах. Соціальний діалог гнучкий: партнери можуть зустрічатися у разі потреби. Він також може бути стратегічним, тобто спрямовуватися на досягнення довготривалих, а не короткочасних результатів. З іншого боку, соціальний діалог повністю ефективний лише в умовах демократії, у суспільстві, яке не лише декларує, а й дотримується основних прав і свобод;

– соціальний діалог не йде в розріз із ринковою економікою. Натомість він сприяє забезпеченню її ефективного функціонування, регулюючи соціальні аспекти. Він сприяє запобіганню або розв'язанню соціально-політичних конфліктів, досягаючи прийняттого

компромісу між економічними та соціальними імперативами, а також може поліпшити умови для бізнесу та інвестування. Соціальний діалог є засобом підвищення продуктивності праці та конкурентоздатності;

– не існує універсальної моделі соціального діалогу. Ця концепція достатньо гнучка і здатна пристосовуватися до найрізноманітніших умов. Але тристоронній національний діалог не має сенсу без життєздатного біпартизму на рівні підприємства;

– соціальний діалог – не лише форма управління кризою. На жаль, іноді уряди звертаються до соціальних партнерів лише у випадку економічної кризи, шукаючи їх підтримки у вжитті непопулярних заходів. Такий підхід докорінно помилковий, оскільки діалог повинен ґрунтуватися на взаємній довірі та впевненості, що досягаються роками добросовісного співробітництва. Тобто соціальний діалог повинен використовуватися не лише за несприятливих, але й за сприятливих економічних обставин.

Соціальний діалог здійснюється на таких *принципах*:

- законності та верховенства права;
- репрезентативності і повноважності сторін та їх представників;
- незалежності та рівноправності сторін;
- конструктивності та взаємодії;
- добровільності та прийняття реальних зобов'язань;
- взаємної поваги та пошуку компромісних рішень;
- обов'язковості розгляду пропозицій сторін;
- пріоритету узгоджувальних процедур;
- відкритості та гласності;
- обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей;
- відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

1.5. Форми, види та характер соціального діалогу

Сутністю соціального діалогу є встановлення форуму для представлення і ведення переговорів щодо інтересів між окремими його учасниками. Обсяг та форма участі партнерів може бути різною, але, у принципі, йдеться про будь-які форми регулярних контактів та узгоджень між роботодавцями та працівниками. Отже, сама назва «соціальний діалог» вказує на дію, що відбувається в його рамках: спілкування партнерів.

Соціальний діалог може здійснюватися в різних *формах*. До головних із них належать:

- обмін інформацією;
- консультації;

- узгоджувальні процедури;
- колективні переговори з укладення колективних договорів і угод.

Слід зазначити, що обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури є «найбільш слабкою» або «м'якою» формою соціального діалогу, а колективні переговори з укладення колективних договорів і угод – «найсильнішою» або «твердою» формою, що зумовлюється найвагомішим зобов'язанням усіх сторін щодо результативності діалогу.

Обмін інформацією здійснюється з метою з'ясування позицій, досягнення домовленостей, пошуку компромісу і прийняття спільних рішень щодо соціально-економічних і трудових питань. Порядок обміну інформацією визначається сторонами соціального діалогу, які забезпечують надання одна одній на безоплатній основі необхідної інформації.

Консультації проводяться за пропозицією сторони соціального діалогу з метою визначення та зближення позицій сторін при прийнятті ними рішень, що належать до їх компетенції. Сторона-ініціатор направляє іншим сторонам письмову пропозицію із зазначенням предмета консультації та терміну її проведення. Сторони, які одержали таку пропозицію, зобов'язані взяти участь у консультації, спільно погодити порядок і строки її проведення та визначити склад учасників.

Із метою врахування позицій сторін, вироблення компромісних узгоджених рішень під час розроблення проєктів нормативно-правових актів здійснюються *узгоджувальні процедури*. Недосягнення компромісу між сторонами за результатами узгоджувальних процедур не може бути підставою для перешкоджання роботі органів соціального діалогу.

Із метою укладення колективних договорів і угод проводяться *колективні переговори*. Результатом цих переговорів є укладення колективних договорів та угод:

- на національному рівні – генеральна угода;
- на галузевому рівні – галузеві (міжгалузеві) угоди;
- на територіальному рівні – територіальні угоди;
- на локальному рівні – колективні договори.

Соціальний діалог є практично цілісністю правових та політичних форм ведення колективних переговорів між соціальними партнерами. У зв'язку з цим найважливіші очікувані результати соціального діалогу – це досягнення консенсусу в суспільстві, а також збільшення залучення соціальних груп до досягнення домовленостей щодо узгодження соціально-економічних інтересів.

Соціальний діалог розглядається відповідно до *трьох аспектів* його визначення: *мети, методики ведення та змісту*.

Мета соціального діалогу відрізняється залежно від його змісту і може значною мірою відрізнятись в різних країнах. Її можна представити у формі піраміди: в основі буде широкий спектр питань, із яких соціальні партнери просто обмінюються інформацією без бажання впливати на позиції один одного. З обмеженої кількості інших питань партнери надають перевагу консультуванню один з одним із метою зближення своїх позицій. Лише дуже вузький спектр питань зазвичай є предметом справжніх переговорів із метою досягнення домовленості, найчастіше у формі компромісу, прийнятого для всіх сторін (рис. 1).

Рис. 1. Мета соціального діалогу

Методика ведення соціального діалогу залежить від того, чи віддають сторони перевагу участі держави, чи просто зустрічаються між собою. При тому, що на галузевому рівні біпартизм є загальним правилом, на національному (міжпрофесійному) рівні участь держави є бажаною, і може бути навіть необхідною. У більшості країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу держава активно залучається до діалогу від самого початку реформ і є зазвичай ініціатором тристоронніх зустрічей для обговорення невідкладних і широкомасштабних реформ. У деяких країнах соціальний діалог поширюється і на інших учасників, таких як громадські організації та суспільні групи.

Зміст соціального діалогу на національному рівні, перш за все, визначається реаліями соціально-економічного життя і тому може бути різним залежно від потреб суспільства на різних етапах розвитку, проте часто він повинен реагувати на термінові події.

Предметом соціального діалогу можуть бути питання, які належать до компетенції партнерів, у сфері їх діяльності та інтересів. У найзагальніших рисах можна сказати, що предметом соціального діалогу є розробка та впровадження соціально-економічної політики держави і регулювання умов праці та працевлаштування, відносин між партнерами і їх взаємними зобов'язаннями.

Класифікація видів соціального діалогу здійснюється за такими критеріями:

- сфера діяльності (соціальна, економічна, політична, наукова, культурна, релігійна та ін.);
- рівень управління (локальний, територіальний, галузевий, національний, міжнародний);
- характер (конструктивний, деструктивний);
- зміст (інформаційний, тематичний);
- час протікання (одноактний, пролонгований, постійний);
- результат (діалоги без укладання прямих угод та з укладанням прямих угод із проблемі).

Форми протікання соціального діалогу і його види відображають існуючу на конкретний момент пріоритетність відносин учасників діалогу. Залежно від соціального статусу суб'єктів та характеру їхніх відносин, обирається найбільш сприятлива форма взаємодії, яка дозволяє суб'єктам найбільш ефективно вирішувати проблеми, знімати суперечки, досягати взаєморозуміння щодо конфліктної ситуації тощо. Соціальні відносини між суб'єктами визначають різноманіття видів соціального діалогу та їх використання на практиці.

Соціальний діалог може мати як *формальний*, так і *неформальний характер*. У першому випадку колективний переговорний процес ведеться між урядом і представниками роботодавців та працівників (профспілок), які мають реальний вплив на політику та можуть переконати всіх учасників переговорів дотримуватися домовленостей. *Другий характер* соціального діалогу передбачає аналогічний соціальний процес шляхом укладання колективних трудових договорів, а також проведення консультацій і підготовки експертних висновків, що також є втіленням прав соціальних партнерів.

1.6. Функції соціального діалогу, його роль у соціальній політиці держави

Соціальний діалог є процесом узгодження на різних рівнях напрямків розвитку країни, регіону або окремих підприємств. При цьому принциповим елементом, навколо якого організований цілий комплекс діяльності партнерів, є можливість приділення уваги різноманітним інтересам соціальних груп при прийнятті рішень, установленні стратегічних цілей і розробці програм розвитку. Функції соціального діалогу полягають у тому, що завдяки можливості артикуляції та модифікації своїх інтересів, соціальні партнери можуть досягти порозуміння, що, у свою чергу, призводить до вищого рівня їх ідентифікації зі змістом згоди і вироблених у цих рамках програм діяльності.

Соціальний діалог виконує такі *функції*:

- *пізнавальну* (у ході соціального діалогу можна одержати нове знання про проблемну ситуацію);
- *регулюючу* (спільні угоди між учасниками діалогу втілюються в суспільній практиці);
- *контролюючу* (суб'єкти діалогових відносин взаємно перевіряють виконання раніше ухвалених рішень);
- *консолідуючу* (можливість об'єднання сторін для досягнення загальних цілей);
- *прогностичну* (визначення тенденцій подальшого розвитку відносин між учасниками діалогу);
- *комунікативну* (обмін думками, визначення позицій);
- *інформаційну* (у процесі діалогу отримується нова інформація);
- *когнітивну* (загальний для сторін предмет обговорення сприяє взаємному пізнанню суб'єктів діалогу);
- *емотивну* (формує взаємини людей);
- *конативну* (засіб узгодження спільних зусиль в організаційно-управлінській і предметно-практичній діяльності суб'єктів);
- *креативну* (взаємопереконуючий вплив сторін одна на одну).

Отже, процес соціального діалогу – це пошук його учасниками адекватних засобів досягнення соціально значущих цілей на основі спільної зацікавленості в позитивному результаті. Соціальний діалог є свого роду доповненням до традиційних (правових, економічних, політичних, адміністративних та ін.) способів вирішення соціальних суперечок, конфліктів, розбіжностей, які використовуються в соціальній політиці.

Сутність соціального діалогу пов'язана зі соціальною політикою держави. Здійснення соціально-економічних реформ у сучасному суспільстві також пов'язане з загостренням соціальних проблем, що потребує узгодження інтересів різних соціальних груп та владних структур цивілізованим, безконфліктним шляхом. Інструментом вирішення цієї проблеми слугує соціальна політика держави, яка спроможна сконцентрувати зусилля державних органів на розв'язанні найгостріших соціальних проблем.

У контексті інституту соціального діалогу *соціальна політика* визначається як діяльність держави й суспільства з узгодження інтересів різних соціальних груп і соціально-територіальних громад у сфері виробництва, розподілу та споживання, що дозволяють узгодити інтереси цих груп з інтересами людини та довготерміновими цілями суспільства. У соціальній політиці враховуються принципи соціальної справедливості та соціального діалогу як основні цінності сучасного громадянського суспільства.

Соціальна політика спрямована на підвищення добробуту населення шляхом діяльності в таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, житлова політика тощо. Соціальна політика займає важливе місце в механізмі забезпечення потреб людини.

Найбільш пріоритетними *цілями соціальної політики* є:

- зниження соціальної напруженості та збереження миру і злагоди в суспільстві;
- досягнення соціальної справедливості;
- забезпечення соціально-політичної стабільності в державі;
- сприяння зайнятості кожного громадянина;
- функціонування системи соціального забезпечення;
- створення всебічних умов для гідного рівня життя людини;
- вирішення соціальних проблем, викликаних негативними наслідками економічних реформ у суспільстві.

Соціальна політика вирішує завдання, пов'язані із загостренням соціально-політичних конфліктів, зростанням соціальної напруженості в суспільстві.

Серед інструментів соціальної політики, які забезпечують використання легітимних засобів зняття протистояння та зменшення рівня конфліктності між різними соціальними групами, виділяється соціальний діалог. Він, як спосіб здійснення соціальної політики, дозволяє забезпечити участь усіх соціальних груп у її формуванні.

Завдяки соціальному діалогу реалізується взаємодія суб'єктів соціальної політики, що сприяє узгодженню їх соціально-економічних інтересів. Виходячи з того, що соціальний діалог передбачає взаємодію його сторін на всіх рівнях, у тому числі й на національному, його важлива позитивна сторона – це участь у формуванні політики суб'єктів, які можуть знайти консенсус та згоду.

Завдяки соціальному діалогу збалансовується економічна та соціальна політика. Збалансованість політики, соціальний захист й економічне зростання сприяє підвищенню рівня життя та розвитку країни.

Соціальний діалог також сприяє прояву зацікавленості соціальною політикою нових верств населення. Соціальна політика стає публічною та прозорою і, тим самим, призводить до того, що населення бере участь у реалізації цієї політики.

Традиційно соціальний діалог являє собою більш-менш інституціональний спосіб спілкування між державною владою (як правило, її виконавчою гілкою) та різними соціальними суб'єктами, що представляють інтереси значних соціальних груп, принциповою функцією яких є взаємне повідомлення думок та рішень стосовно цілей, інструментів і стратегій соціальної політики. Соціальний діалог є широко застосовуваним засобом підвищення ефективності політики держави і подолання недосконалостей стандартних механізмів парламентської демократії. Отже, соціальний діалог виступає політичним інститутом, який сприяє реалізації політичної участі різних соціальних груп.

Соціальний діалог за своєю сутністю відповідає цілям, завданням і функціям соціальної політики держави та посідає головне місце в механізмі узгодження інтересів та протиріч різних соціальних груп.

Серед функцій соціальної політики слід виділити такі:

- захист, узгодження інтересів певних соціальних груп та окремих членів суспільства;
- оптимальне розв'язання суспільних суперечностей;
- гармонізація інтересів різних верств населення, створення умов для суспільної злагоди.

Саме ці функції будуть найбільш ефективно виконуватись завдяки соціальному діалогу як одному з інструментів соціальної політики. Соціальний діалог є засобом досягнення цілей соціальної політики та сприяє процесу вироблення політичних рішень у цій сфері.

Одним із головних завдань соціальної політики є створення найкращих умов для життєдіяльності громадян, тобто забезпечення загального добробуту. Ключова роль у виконанні цього завдання

належить державі, діяльність якої із задоволення соціальних потреб людини визначається як соціальна політика.

Соціальна політика визначається як механізм реалізації соціальної функції держави. Це говорить про «прив'язку» соціальної політики до *соціальної функції держави*, що дозволяє зробити припущення щодо розвитку структури соціальних функцій держави як підстави структуризації її соціальної політики. Отже, соціальна політика знаходить практичне втілення у функціонуванні соціальної держави, важливим елементом якої є соціальний діалог.

Однією зі сутнісних характеристик соціальної держави є *соціальна справедливість*. Це категорія соціально-економічна та політична, яка складає критерій оцінки суспільством будь-якої політики. Соціальна держава не може існувати в чистому вигляді. Вона може бути лише соціально-правовою державою, де на основі права регулюються соціальні відносини в межах конкретних критеріїв соціальної справедливості, які відбивають реальний економічний, політичний і моральний стан суспільства. Тобто термін «соціальна справедливість» беззмістовний у відриві від економічної, політичної, правової та моральної сфер суспільства. Крім того, соціальна справедливість є обов'язковою умовою встановлення загального і міцного миру, на чому було наголошено в преамбулі до Статуту Міжнародної організації праці.

Соціальна держава – це не тільки надання підтримки тим, хто її потребує, а ще й забезпечення в країні здорового соціального клімату, розвитку без потрясінь, революцій і громадянських війн. Це можливо завдяки використанню легітимного засобу щодо узгодження соціальних протиріч, а саме соціального діалогу, який дозволяє безконфліктним, цивілізованим шляхом виконувати такі завдання.

Соціальність держави виявляється не в «гіперсоціальному» бюджеті, а в соціальному діалозі, здатному вплинути на формування соціально-орієнтованої економіки (високої ціни людської праці та умов зайнятості). Саме від цього, а не від розмірів тимчасових соціальних виплат і допомоги залежить, чи будуть громадяни бідними, чи забезпеченими. Це говорить про важливість соціального діалогу для забезпечення загального добробуту.

Таким чином, *соціальна політика є засобом узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп та владних структур, а соціальний діалог виступає інструментом реалізації цього засобу.*

Використання соціального діалогу в соціальній політиці сприятиме стабільному розвитку суспільства в усіх його сферах. Узгодження інтересів різних соціальних груп та владних структур за допомогою соціального діалогу сприяє соціальному миру та злагоді в суспільстві.

Соціальна злагода визначається як система інститутів, механізмів і процедур, покликаних підтримувати баланс інтересів сторін, які беруть участь у переговорах щодо оплати й умов праці роботодавців і найманих працівників, сприяти досягненню взаємоприйнятної для них компромісу заради реалізації як корпоративних, так і загальносоціальних цілей. У свою чергу, забезпечення соціального миру та злагоди є важливою умовою соціальної стабільності. *А соціальна стабільність* – це такий стан соціальних процесів у країні, який дозволяє зберігати політичну стабільність у суспільстві. Отже, *соціальний діалог виступає тим чинником, який здатний забезпечити соціальну й політичну стабільність у суспільстві.*

Таким чином, *соціальний діалог є одним з ефективних механізмів узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп і владних структур із метою досягнення соціальної злагоди, миру і спокою в суспільстві. Враховуючи, що функції соціальної політики пов'язані з узгодженням інтересів певних соціальних груп, оптимальним розв'язанням суспільних суперечностей, гармонізацією інтересів різних верств населення, створенням умов для суспільної злагоди, соціальний діалог здатний виступати досить досконалим інструментом упровадження цієї політики. Він сприяє досягненню соціального миру та злагоди, що є важливою умовою забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві. Соціальний діалог є одним із головних факторів розвитку громадянського суспільства й запобігання соціальним конфліктам.*

Контрольні питання

1. Які існують шляхи вирішення соціально-політичних протиріч і конфліктів?
2. Дайте визначення понять «соціальний діалог», «трипартизм» і «двопартизм».
3. Як співвідносяться поняття «соціальний діалог» і «соціальне партнерство»?
4. Назвіть сторони і рівні соціального діалогу.
5. Які існують умови для ефективного соціального діалогу?

6. На яких принципах здійснюється соціальний діалог?
7. Назвіть форми соціального діалогу.
8. Охарактеризуйте мету соціального діалогу.
9. Що є предметом соціального діалогу?
10. У чому полягає особлива роль соціального діалогу в соціальній політиці державі?

Тестові завдання

1. Соціальний діалог – це «усі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників, що становлять взаємний інтерес і пов'язані зі соціально-економічною політикою», за визначенням:

- а) Міжнародної організації праці;
- б) Європейського Союзу;
- в) Організації Об'єднаних Націй;
- г) наданим у Законі України «Про соціальний діалог в Україні».

2. Модель Міжнародної організації праці передбачає впровадження соціального діалогу на засадах:

- а) трипартизму;
- б) двопартизму;
- в) соціального партнерства;
- г) трипартизму або двопартизму.

3. Соціальний діалог здійснюється на таких рівнях:

- а) національному, галузевому та територіальному;
- б) національному, галузевому, територіальному та локальному;
- в) національному, міжгалузевому, територіальному та локальному;
- г) національному та територіальному.

4. Соціальний діалог здійснюється на принципах:

- а) законності та верховенства права;
- б) добровільності та прийняття реальних зобов'язань;
- в) пріоритету узгоджувальних процедур;
- г) усі відповіді правильні.

5. Із метою укладення колективних договорів й угод проводяться:

- а) обмін інформацією;
- б) консультації;
- в) узгоджувальні процедури;
- г) колективні переговори.

6. Характер соціального діалогу може бути:
- а) локальний;
 - б) національний;
 - в) галузевий;
 - г) правильна відповідь відсутня.
7. Однією з форм соціального діалогу є:
- а) суперечка;
 - б) узгоджувальні процедури;
 - в) прес-конференція;
 - г) дебати.
8. Особлива здатність виступати з визначених питань у колективних трудових відносинах і трудових спорах – це:
- а) конструктивність;
 - б) взаємодія;
 - в) легітимність;
 - г) репрезентативність.
9. Соціальний діалог виконує такі функції:
- а) саморегулюючу;
 - б) креативну;
 - в) національну;
 - г) усі відповіді правильні.
10. Обмін інформацією – це:
- а) «найсильніша» форма діалогу;
 - б) «тверда» форма діалогу;
 - в) «найбільш слабка» форма діалогу;
 - г) найголовніша форма діалогу.